

A *Vertigo* O.F.Müller 1774 genus magyarországi fajai

/Mollusca, Gastropoda/

irta: Szigethy Anna

A magyarországi puhatestűek általános rendszertani és faunisztikai revíziójának keretében a *Vertigo* /O.F.Müller 1774/ genus fajait vizsgáltam meg. A feldolgozott anyag magába foglalja a Természettudományi Múzeum /Budapest/, a Magyar Állami Földtani Intézet /Budapest/, a Janus Pannonius Múzeum /Pécs/, a Balatoni Múzeum /Keszthely/ gyűjteményének idevonatkozó tétteleit, valamint a nagyobb magángyűjtemények anyagát /Kovács Gyula, Pintér László, Podani János, Richnovszky Andor, Subai Péter, Varga András/. Felhasználtam a Pintér László által már revideált Vásárhelyi-ill. Károlyi-gyűjteményeknek, és Pintér István és Pintér László feldolgozásában a Bakonyi Múzeum /Veszprém/ adatait is. A megvizsgált anyag összesen 9.066 példány.

Itt mondok köszönetet az említett múzeumok gyűjteményvezetőinek és a magángyűjtőknek, akik anyagukat és adataikat rendelkezésemre bocsátották, különösen Pintér Lászlónak a cikk megírásában nyújtott segítségével.

A tanulmány tartalmazza a Magyarországon eddig előkerült fajok rövid jellemzését és ismert lelőhelyeiket. Az egyes fajok elterjedését egy-egy térkép szemlélteti. A határozás megkönnyítésére határozókulcsot és rajzot adok.

Genus: *Vertigo* O.F.Müller

*Vertigo* O.F.Müller 1774. Verm.terr.fluv.,2:124.

Species typica: *Vertigo pusilla* O.F.Müller 1774.

A *Vertigo* genus a Vertiginidae családba /Gastropoda, Euthyneura/ tartozik. A héj mérete 2 mm körül van, ritkábban azonban a 2,5 mm-t is túlhaladhatja. Balra - vagy jobbracsavart. Alakja tojásdadtól a hengeralakuig változik. Szájadékában a fajokra jellemző fogazata van /l.ábra/. A héj rendszerint szarubar-

na színű, fényes, sima vagy finoman rovátkolt. Köldöke szűk, résalaku. Hazánkban két alneme fordul elő: *Vertigo s.str.* és *Vertilla Moquin-Tandon, 1855*, melyeket a fogazat alapján választottak szét. Az anatómiai viszonyok jó leírása megtalálható Steenbergnél/1925/. A magyar faunában hat recens faj található. Az irodalomban szereplő hetedik faj, a *Vertigo /Vertigo/ substriata /Jeffreys, 1833/*, eddig megvizsgált valamennyi példánya fosszilis. A Szijj és Vágvölgyi/1948/ által közölt nagyhideghegyi /Börzsöny/ recens előfordulás, bizonyító példány hiányában nem igazolható. Így ezt a fajt törölni kell a magyar faunalistáról.

Határozókulcs:

- |  |                         |
|--|-------------------------|
| 1 /4/ háza balra csavarodott                   |                         |
| 2 /3/ az oszlopon egy lemez van                | : <i>V. angustior</i>   |
| 3 /2/ az oszlopon két redő van                 | : <i>V. pusilla</i>     |
| 4 /1/ a ház jobbra csavarodott                 |                         |
| 5 /6/ két vagy több homlokfoga van             | : <i>V. antivertigo</i> |
| 6 /5/ egy homlokfoga van                       |                         |
| 7 /8/ tarkóduzzanata nincs                     | : <i>V. alpestris</i>   |
| 8 /7/ mérete 2,5 mm körüli, a héj nagyon hasas | : <i>V. moulinsiana</i> |
| 9 /8/ a héj magassága 2 mm körüli              | : <i>V. pygmaea</i>     |

*Vertigo /Vertilla/ angustior* Jeffreys

*Vertigo angustior* Jeffreys, 1830. Trans. Linn. Soc., 16:361-62.

A ház balracsavarodott, tojásdad, az embrionális héj kivételével finoman rovátkolt. Mérete átlagosan: 1,7-1,8:0,8-0,9 mm. Az utolsó kanyarulata elkeskenyedik. Szájadéka oldalt benyomott, szivalaku /2. ábra/.

Fogazata: Ang., Par., Col., Pal.inf., és hosszú erős Pal.sup. Ennek megfelelően a ház külső falán mély csatorna látszik. /Jeffreys eredeti leírásában két oszlopfogról ír./

Változékonyság: egy populáción belül is a kifejlett példányok mérete erősen eltér, 1,5-2,1 mm.

A hazánkban élő másik balracsavarodott fajtól /*V. pusilla*/

fogazata alapján könnyű elválasztani. Ezenkívül a V.angustior utolsó kanyarulata hátul lapított, míg a V.pusilláé domboru.

Elterjedés: Európa középzónájában, Portugáliától a Transkaukázusig. Nem találták meg északon  $60^{\circ}$  fölött, a Pireneusi félsziget és Olaszország déli részén, valamint magasabb hegyekben.

Hazánkban a legtöbb adat a Középhegységből, főleg annak alacsonyabb területeiről ill. a hegyvidék és a síkság találkozási zónáiból származik. Az Alföldbelsejében még nem gyűjtötték, csupán a pereméről ismerünk néhány lelőhelyet. Feltűnő, hogy a Dunántul DK-i részéről nincs példány /8.ábra/.

A Gebhardt /1958:111, 1960:76/ által gyűjtött mecseki V.angustior példák hiányoznak a Janus Pannonius muzeumból, így azok nem szerepelnek az összeállításban.

Lelőhelyek/a lelőhely utáni szám az onnan gyűjtött héjak példányszámát jelenti/: Alsógöd /3/; Arló /1/; Badacsony /4/; Balatonederics /47/; Balatonrendes /4/; Bátorliget /1/; Budapest: Békásmegyér /7/; Római-fürdő /76/; Császártöltés /22/; Csór:Nándor-csatorna /9/; Csurgó /59/; Dinnyés /1/; Esztergom: Bubánat-völgy /230/, Diós-völgy /1/, Sziget /1/, Zamárhegy /1/; Felsőgöd /1/; Garadna-völgy/Bükk hsg.88/; Héviz /132/; Homokkomárom /1/; Kelebia /5/; Keszthely /2/; Kilimán /3/; Korpavár /22/; Kovácsi-hegy /1/; Lasztonya /3/; Nagyberék /6/; Nagykanizsa /180/; Noszlop /4/; Nyárád: Bittva-rétek /103/; Ócsa /10/; Pápakovácsi:Páskom /5/; Petneháza /2/; Sárkeszi /10/; Sárrét /31/; Sormás /48/; Száraz-völgy /Bükk hsg.8./; Szeged: Ujszeged /45/; Szigliget /3/; Tata /9/; Tákos:Bockerek /11/; Tiszatelek /7/; Uzsa /1/; Vállus /1/; Veszprém /1/; Vonyarcvashegy:Örzseket /3/; Zalaszentgrót /9/.

Vertigo /Vertigo/ pusilla O.F.Müller

Vertigo pusilla O.F.Müller, 1774. Verm. terr. fluv., 2:124

Háza balra csavarodott, finoman rovátkolt. Mérete: 1,9-2,1: 1,05-1,2 mm. Utolsó kanyarulata enyhén elkeskenyedik. Szájadéklapja benyomott, szivalaku /3.ábra/.

Fogazata: Ang., Par., Col., Infracol., Pal. sup., Pal. inf., esetleg egy kis Suprapal., és Bas.

A V. angustiortól a szájadék külső falának simasága és az oszlopon lévő két kis redő alapján elválasztható.

Elterjedés: Európa és Kisázsia, északon csak melegebb helyeken.

Hazánkban: a Középhegység malakologiailag ismert területén többé-kevésbé általánosan elterjedt. A síkságon nem került elő. A szegedi példány a Tisza hordalékából származik /9. ábra/.

Lelőhelyek: Ablakoskő /Bükk hsg. 32/; Alsósebesviz /Bükk hsg. 43/; Badacsony /18/; Bajót: Öregkő /1/; Bakonyháza /1/; Balatonfüred /4/; Balatongyörök /31/; Bisekő /Keszthelyi hsg. 3/; Cserszegtomaj /12/; Csévi szirtek: Pilis hsg /1/; Csipkés-kuti átjáró /Bükk hsg. 2/; Csobánc /6/; Csopak: Péterhegy /3/; Csörgő-patak /Mátra hsg. 1/; Esztergom: Diós-völgy /2/; Felsősebesviz /Bükk hsg. 3./; Füzér /Zempléni hsg. 5/; Gézaháza /Bakony 1/; Gulács /58/; Hévíz /3/; Hosszúvölgy /Bükk hsg. 2/; Kapolcs: Kecsehegy /1/; Kovácsi-hegy /37/; Kőhát /Keszthelyi hsg. 3/; Kőkapu /Zempléni hsg. 1/; Lillafüred /Bükk hsg. 40/; Garadnavölgy /Bükk hsg. 101/; Magyarpolány /1/; Márkó: Malomhegy /4/; Menyeker /1/; Nagybárc /1/; Ómassa /48/; Örvénykő /Bükk hsg. 12/; Óskü: Sötéthorog-völgy /9/; Padrag /1/; Pilismarót: Malomvölgy /5/; Rezi /45/; Sámsonháza /1/; Savós-völgy /Bükk hsg. 6/; Sümeg /6/; Szalajkai látókő /Bükk hsg. 36/; Szalmahid /Pilis hsg. 1/; Szarbalápa /Bükk hsg. 116/; Szárazvölgy /Bükk hsg. 71/; Szentbékállya /28/; Szentlélek /19/; Szeged: Ujszeged /1/; Szögliget /2/; Tata /2/; Teknős-völgy /Bükk hsg. 6/; Tiszatelek /19/; Tolcsva-patak /Sátor hsg. 1/; Tóti-hegy /2/; Vadász-völgy /Bükk hsg. 11/; Vállus: Vadlánylik /25/; Veszprém /48/; Vinyeséndormajor /10/; Vöröskő /4/; Zalaszegvár: Marcal-patak /1/; Zirc: Bocskor-hegy /54/; Cuha-hegy /41/.

Vertigo /Vertigo/ antivertigo Draparnaud

Pupa antivertigo Draparnaud, 1801. Tabl. Moll. France: 57.

A héj tojásdad alakú, majdnem sima, kanyarulatai domborúak. Mérete általában 1,9-2,2:1,2-1,3 mm. Az utolsó kanyarulata kissé elkeskenyedik. Szája szivalakú. Tarkóduzzanata erős, mögötte széles, de nem mély barázda található /4. ábra/.

Fogazata: Ang., Par., ritkábban Infrapar., Col., Infracol., Bas. Pal. sup., Pal. inf., Infrapal. és 1-2 Suprapal.

Mérete és fogazata nagymértékben változik. Vannak 1,6 ill. 2,5 mm magas példányok is.

Kettős homlokfoga alapján egyértelmű a meghatározása. A friss példány színe jellegzetes sötét gesztenyebarna.

Elterjedése: Portugáliától Középázsiaiig, Nyugatázsiaiától a Sarkkörig egyaránt megtalálható.

Hazánkban az Alföld belső területeit kivéve általánosan elterjedt /10. ábra/.

Lelőhelyek: Abaliget /5/; Bakonykut: Barok-völgy /1/; Bakonybél /2/; Balatonederics /155/; Balatonfenyves /19/; Balatonhidvég /1/; Balatonmagyaród /2/; Balatonmária /3/; Békéscsaba /1/; Bubánat-völgy /Pilis hsg. 219/; Budapest: Békásmegyér /10/; Hárshegy /3/; Hűvös-völgy /5/, Római-fürdő /171/; Csór /16/; Csurgó /6/; Dinnyés /1/; Dombóvár /1/; Emőd /8/; Esztergom: Diós-völgy /3/, Halas-völgy /1/, Sziget /2/; Zamárhely /3/; Fenékpusztá /Kisbalaton 2/; Fonyód /12/; Földes /3/; Garadna-völgy /Bükk hsg. 19/; Hejő-patak /Bükk hsg. 3/; Hejőcsaba /4/; Hévíz /1503/; Karancslapujtő /3/; Kardosfa: Ropolyerdő /1/; Kelebia /3/; Keszthelyi berek /7/; Kilimán /27/; Korpavár /16/; Macskahegy /Cserhát 2/; Nagyárpád /1/; Nagybárkány /5/; Nagyberek /116/; Nagykanizsa /27/; Nyárád: Bittva rétek /2/; Ócsa /5/; Órtilos /16/; Pásztó /1/; Petneháza /6/; Pilisvörösvár /1/; Sámsonháza /12/; Sárkeszi /9/; Sárrét /40/; Sumony /2/; Sümeg /2/; Szarvaskő /1/; Szár: Fánien-völgy /1/; Szeged: Ujszeged /7/; Szőce /4/; Tar: Kis-Zagyva hordalék /20/; Tata: Fényes-források /15/; Tekenős-völgy /Bükk hsg. 9/; Tiszatelek /6/; Tornanádaska /6/; Uzsa /2/; Vonyarcvashegy: Örzsekkut /4/; Vörs: Marótvölgyi-csatorna /3/; Zalaszegvár: Marcal-

patak /1/; Zselickisfalud /4/; Zsunypuszta /1/.

*Vertigo /Vertigo/ moulinsiana Dupuy*

Pupa Moulinsiana Dupuy, 1849. Catal. extramar. Galliae test.:  
284

Háza erősen hasas, tojásdad alakú, az utolsó kanyarulata nem keskenyedik el. Erős tarkóduzzanata van. Mérete: 2,3-2,5: 1,4-1,5 mm. Szájjas szivalakú, oldalt erősen benyomott /5. ábra/.

Fogazata: Par., Col., Pal. inf., Pal. sup.

Mérete és fogazata alapján könnyű meghatározni /ld. még Waldén, 1966: 55-56/.

Változékonyság: a Par. fog mellett ritkán kis mellékfog is van.

Elterjedés: jégkorszaki reliktum faj, nincs összefüggő elterjedési területe. Az északi és magashegyi területeket kivéve Európa csaknem valamennyi országában megtalálható. Legkeletibb előfordulása a Kaukázus alacsonyabb részei.

Hazánkban síkságon és völgyekben, nedves biotópon /mocsaras, lápos területek/ él. Ritka faj /11. ábra/.

Lelelőhelyek: Bátorliget /1/; Budapest /8/, Római-part /25/; Bubánat-völgy /Pilis hsg. 25/; Császártöltés /2/; Esztergom: Diós-völgy /1/, Kenyérmező /1/; Héviz /14/; Kelebia /2/; Lasztonya /2/; Nagyberek /1/; Nagykanizsa /1/; Ócsa /1/; Petneháza /3/; Sopron /2/; Sormás /1/; Tákos: Bockerek /1/; Veresegyháza /1/.

*Vertigo /Vertigo/ pygmaea Draparnaud*

Pupa pygmaea Draparnaud, 1801. Tabl. Moll. France: 57.

A héj tojásdad-alakutól a hengeralakúig változik, finoman rovátkolt. Méretei: 1,7-2,1: 1,1-1,2 mm. Utolsó kanyarulata elkeskenyedik. Varratai sekélyek. Tarkóduzzanata erős, sárgás színű. A szájadék oldala kissé benyomott /6. ábra/.

Fogazata: Par., Col., a Pal. sup., Pal. inf. és a Bas. egy erős garatduzzanaton ülnek, és esetleg egy kis Suprapal. is.

Mérete és alakja erősen variál. Erős tarkó- és garatduzzanata biztossá teszi a meghatározását. Elterjedése holarktikus.



Hazánkban hegyekben, völgyekben, sík területeken egyaránt előfordul. Gebhardt /1961:12/ által publikált nagyárpádi és sumonyi V.pygmaea a revízió során V.antivertigonak bizonyult /12.ábra/.

Lelőhelyek: Abaliget /111/; Bajót: Öregkő /1/; Balatonederics /26/; Balatonmária /15/; Balatonrendes /6/; Békéscsaba /1/; Bubánat-völgy /Pilis hsg. 29/; Budapest: Háros-sziget /1/, Hüvös-völgy /2/, Római-fürdő /17o/; Császártöltés /29/; Csókakő /1/; Csór: Nándor-csatorna /2/; Curgó /1/; Dinnyés /11/; Esztergom: Diós-völgy /8/; Duna-hordalék /35/, Halastó /5/, Sziget /1o1/, Tati ut /2/, Visegrádi ut /9/, Zamárhegy /8/; Felsőgöd /1/; Fenékpusztá /Kisbalaton, 1/; Földes /2o/; Garadna-völgy /Bükk hsg. 18/; Gulács /9/; Gyenesdiás: Szt. János forrás /2/; Gyöngyössolymos /1/; Gyula /1/; Hanság: Szőke-tó /1/; Harmos /Mátra, 1/; Hejőcsaba /12/; Hejő-patak /5/; Hernád-hordalék /11/; Héviz /469/; Jászfelsőszentgyörgy /1/; Jósvafő: Vörös-tó /52/; Karancslapujtó /3/; Kelebia /3/; Keszthely /1/; Kilimán /89/; Királyszállás: Barok-völgy /2/; Kistrét: Hor-völgy /6/; Korpavár /84/; Kövicses-patak /Mátra 1/; Kustány /1/; Macska-hegy /Cserhát 1115/; Mátraszőlő /1/; Muraszmenye /3/; Nagybárkány /18/; Nagyberék /6/; Nagykanizsa /38/; Nagytálya /1/; Nagyrét /1/; Noszlop /1/; Nyárád /299/; Nyiresszőlő /1/; Ócsa /13/; Órtilos /22/; Palkonya /1/; Pákozd /2/; Pápakovácsi Páskom /4/; Pellérd /1/; Pilismarót: Bitóci-völgy /6/; Malom-völgy /16/; Pilisszentlélek: Hoffmann-kut /25/; Pinnye /8/; Rezi Puposhegy /1/; Réti-pusztá /1/; Sajó-hordalék /5/; Sámsonháza /94/; Sárkeszi /1/; Sárrét /84/; Sopron /1/; Sümeg /1/; Szalma-híd /Pilis hsg. 3/; Szarvaskő /Bükk hsg. 5/; Szár: Fánien-völgy /2/; Száraz-völgy /Bükkhsg. 2/; Szeged: Ujszeged /82/; Szentgyörgy hegy /2/; Szentkut /1/; Szentmiklósi-forrás /Keszthelyi hsg. 1/; Szigliget /1/; Takargó /1/; Tar: Cservice-patak /2/; Kis-Zagyva-hordalék /32/; Kőszirt /1/; Tata: Fényes-források /47/; Tákos: Bockerek /5/; Tekenős-völgy /Bükk hsg. 1/; Tiszatarján /1/; Tiszatelek /375/; Túrje /8/; Ujkenéz /8/; Uzsa /6/; Vállus /3/

Várpalota:Barok-völgy /2/; Veszprém /21/; Vonyarcvashegy:Ör-  
zsekut /5/;Zagyva-hordalék /2/; Zalaszentgrót /4/; Zirc:Cuha-  
hegy /46/; Zsunypusztá /10/.

*Vertigo* /*Vertigo*/ *alpestris* Alder

*Vertigo alpestris* Alder, 1830. Trans.nat.hist.Soc.Northum-  
berland, II:340.

Háza megközelítőleg hengeralaku, finoman rovátkolt. Mérete:  
1,8-2,1:1,0-1,1 mm. Az utolsó kanyarulata kissé elkeskenyedik.  
Tarkóduzzanata legfeljebb csak nyomokban található. A szájadék  
külső oldala kismértékben benyomott /7. ábra/;

Fogazata: rendszerint négy, gyengén fejlett redője van: Par.,  
Col., Pal., Pal. sup.

Változékonyság: alakja kevésbé változékony, az irodalomban  
jelzett foghiányos formák a vizsgált anyagban nem fordultak  
elő.

Meghatározását egyértelművé teszi hozzávetőlegesen henge-  
res alakja, a tarkóduzzanat hiánya és a gyengébb fogazat.

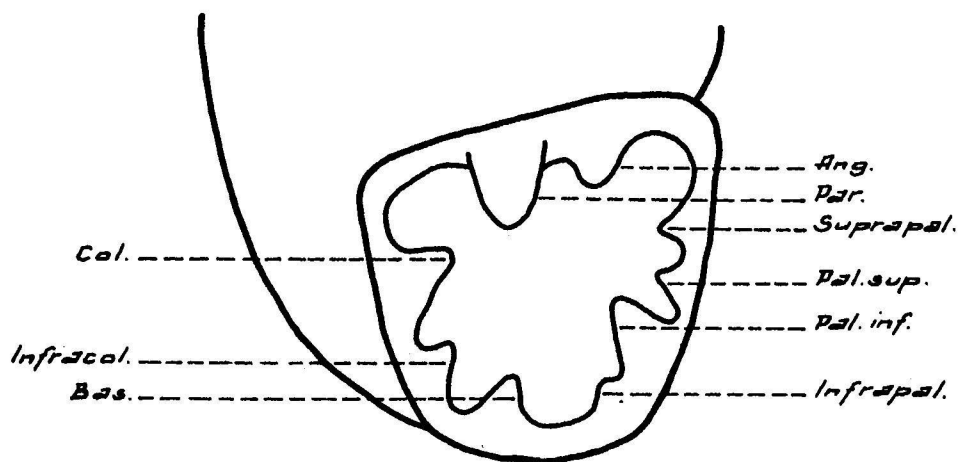
Elterjedés: boreoalpin jellegű, északi területeken általá-  
nos, délen csak magasabb helyeken.

Hazánkban csak a Középhegység néhány pontján került elő  
/Pintér 1968./. Valószínű jégkori maradvány, erre utal a szaka-  
dozott elterjedési terület /13. ábra/.

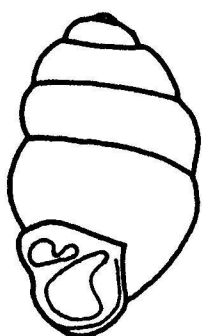
Lelőhelyek: Bükk-hegységben: Ablakoskő /4/, Alsósebesvíz /7/,  
Garádna-völgy /2/, Lusta-völgy /1/, Örvénykő /6/, Szalajkai Látó-  
kő /93/, Szarbalápa /8/ Száraz-völgy /4/, Vadász-völgy /1/; Esz-  
tergom: Sziget /1/; Héviz /1/; Kovácsi-hegy /12/; Öskü: Sötétho-  
rogvölgy /6/; Pilis hegy K.-i oldal /1/; Rezi /4/; Szentlélek  
/3/; Veszprém /1/.

Zusammenfassung: Die Verfasserin gibt einen Überblick über  
die in Ungarn lebenden Arten der Gattung *Vertigo* O.F. Müller,  
aufgrund der Revision und Bearbeitung des Materials aus unga-  
rischen Museen und Privatsammlungen /insgesamt 9066 Expl./.  
Sie stellt fest, dass auf dem untersuchten Gebiet 6 rezente Ar-  
ten vorkommen. *Vertigo substriata* Jeffr., die in der Literatur

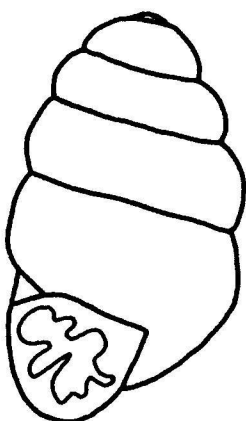




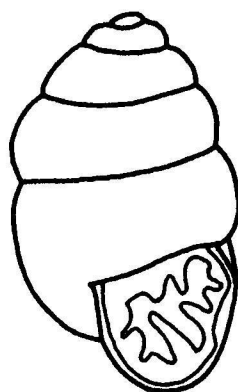
1. ábra



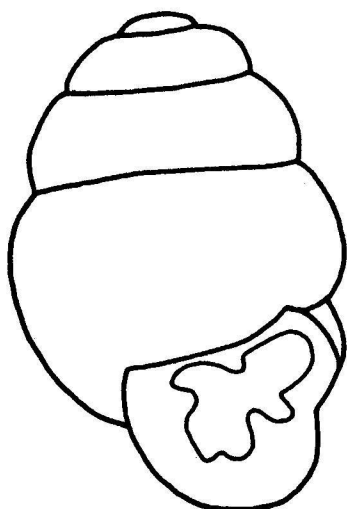
2. ábra



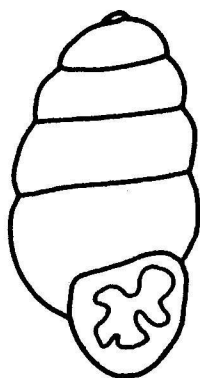
3. ábra



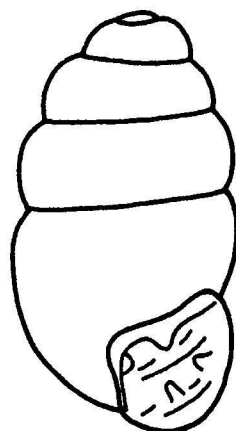
4. ábra



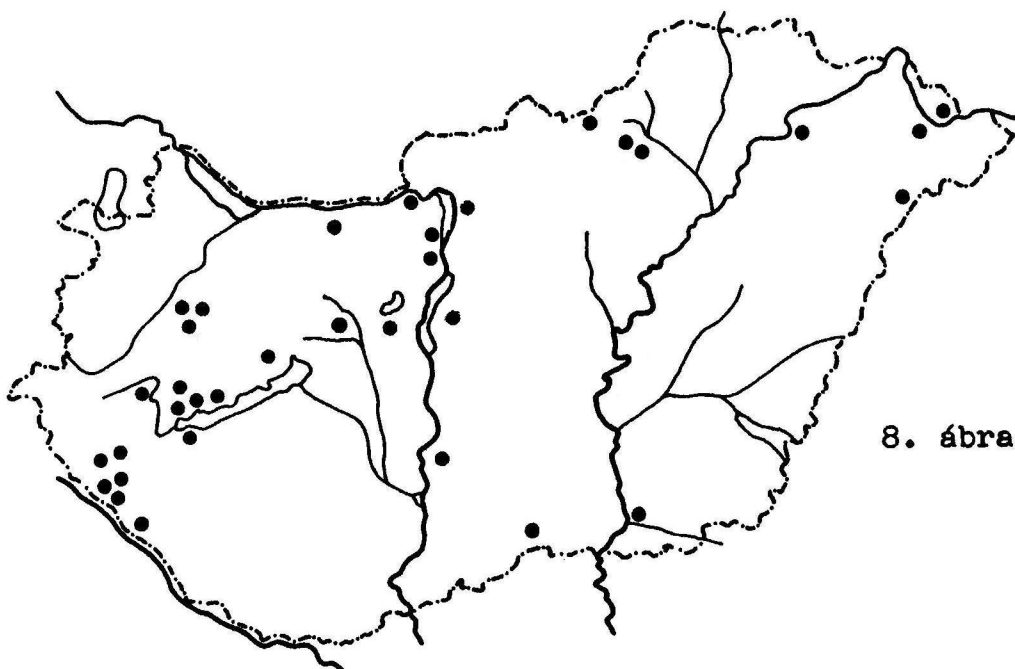
5. ábra



6. ábra

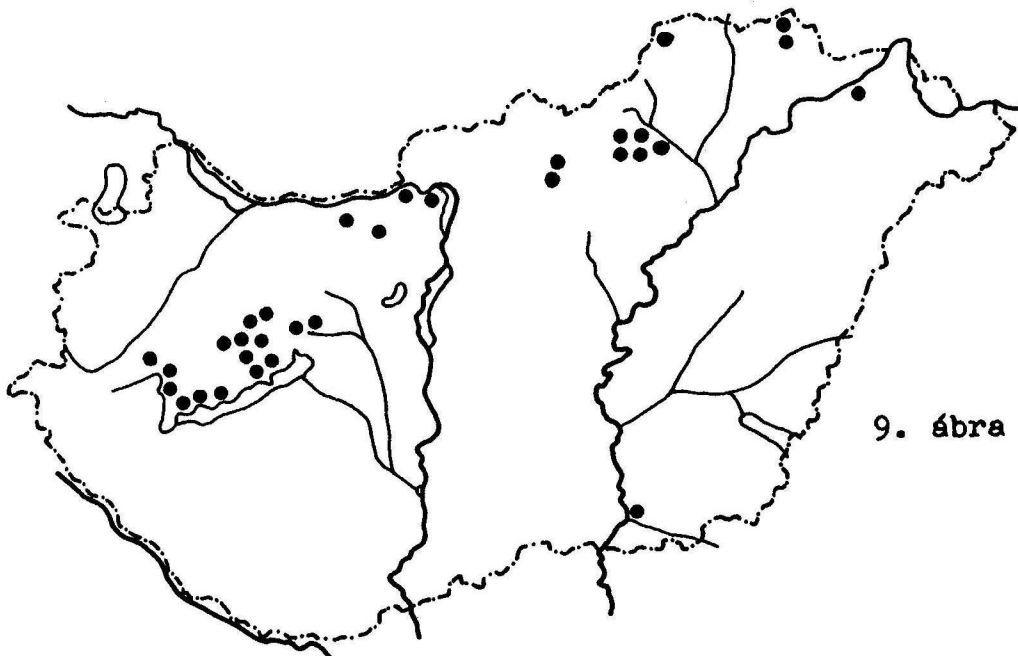


7. ábra



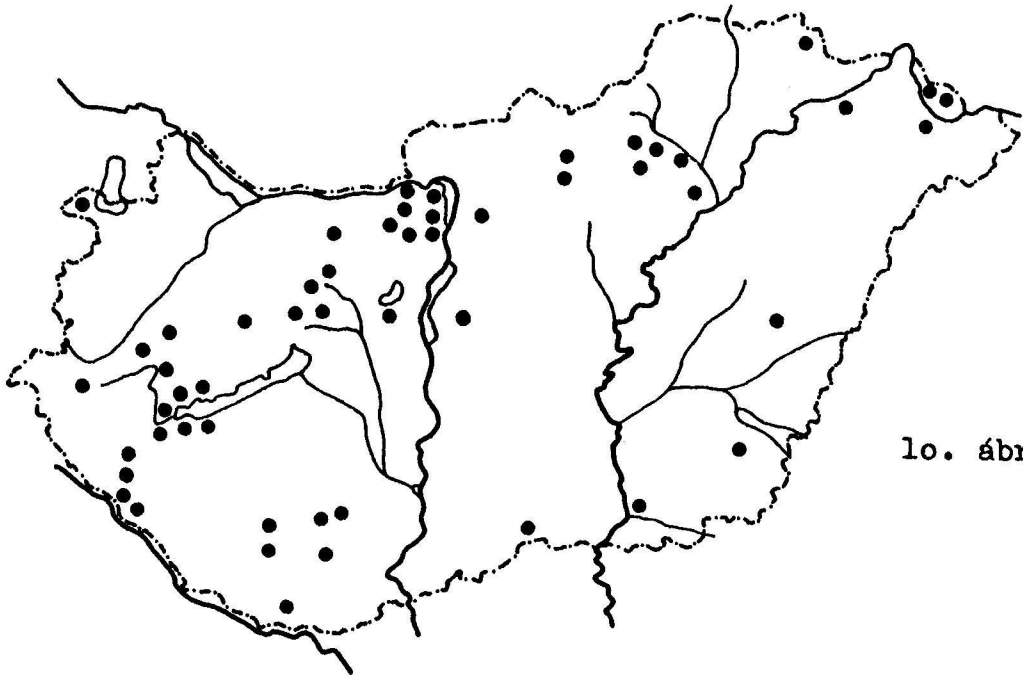
8. ábra

mehrmals angegeben wird, ist nur im fossilen Zustand gesammelt worden, so ist sie aus der ungarischen Fauna zu streichen. Die Arbeit enthält eine ausführliche Beschreibung des

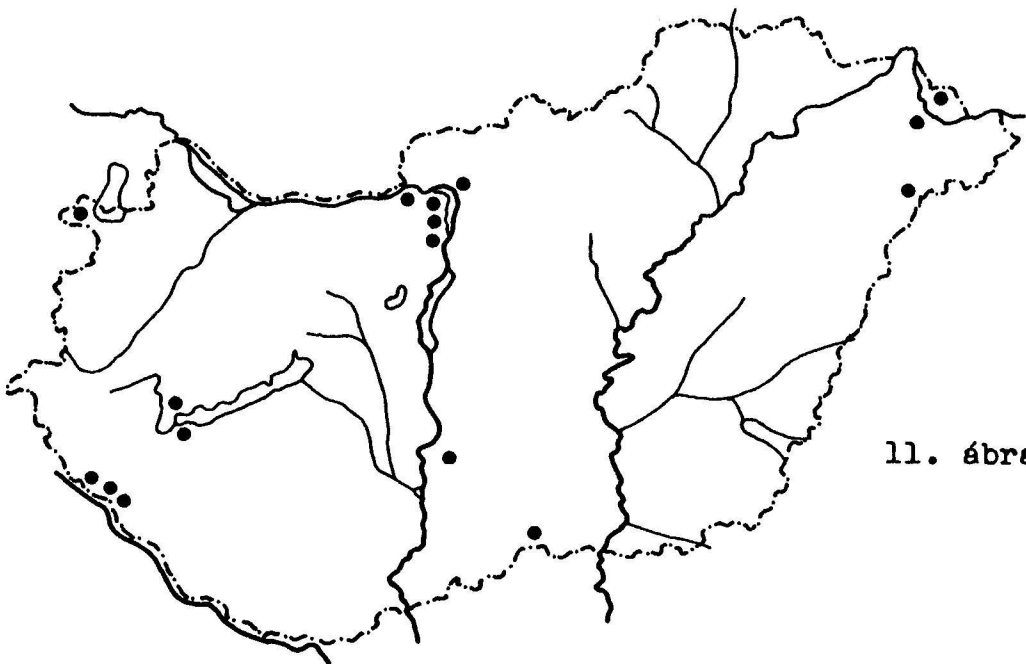


9. ábra

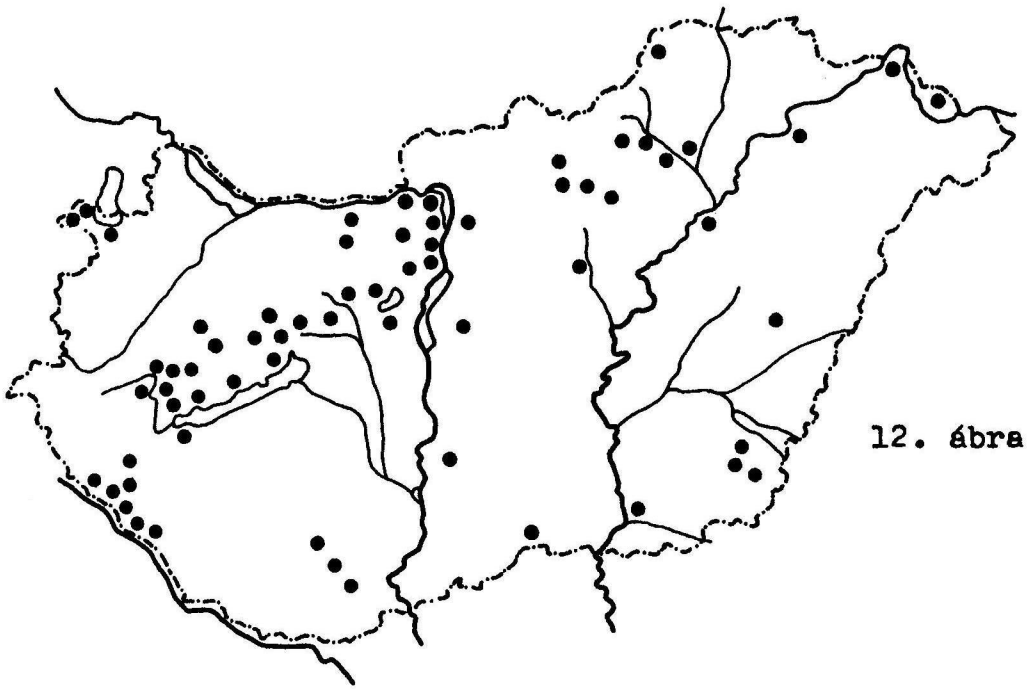
Gehäuses, nebst Angaben über die Verbreitung der einzelnen Arten.



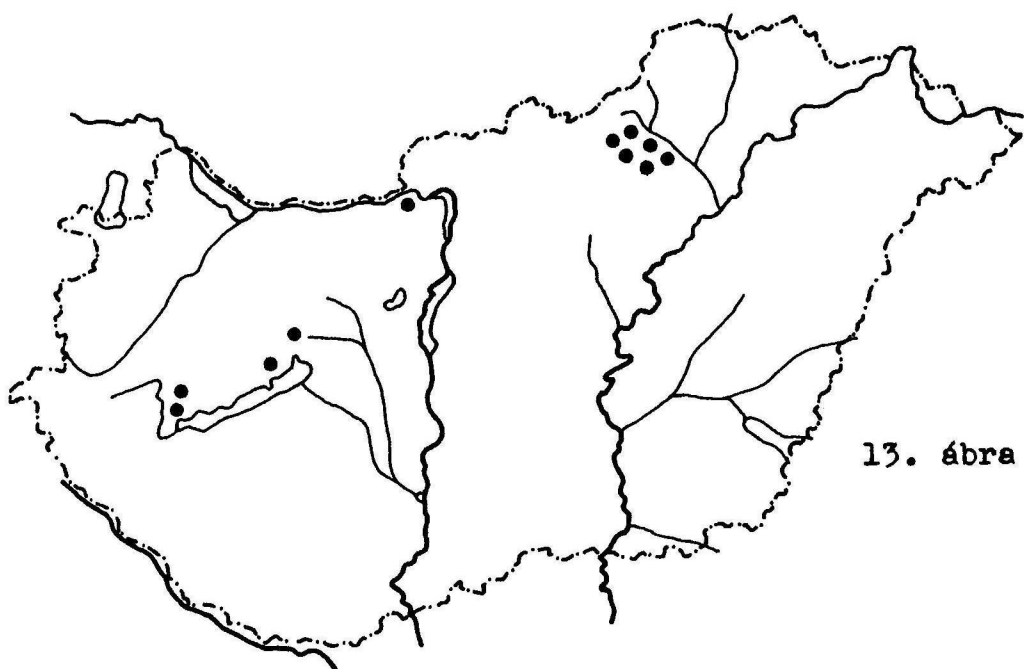
10. ábra



11. ábra



12. ábra



13. ábra